

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

РИЖИКОВ АНДРІЙ ІЛЛІЧ

УДК 343.9:343.3/.7:336.1

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ
ЗЛОЧИННОСТІ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ І ЗАХОДИ ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

**Ірпінь
2025**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Топчій Василь Васильович,

Державний податковий університет,
директор навчально-наукового інституту права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Корнякова Тетяна Всеволодівна,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри адміністративного і кримінального права

кандидат юридичних наук, професор

Левченко Юрій Олександрович,

Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінології та інформаційних технологій

Захист відбудеться «29» серпня 2025 року о 12⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03 в Державному податковому університеті за адресою: 08205, Київська область, Бучанський р-н, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного податкового університету за адресою: 08205, Київська область, Бучанський р-н, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розісланий «25» липня 2025 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ігор ГРИЦЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ефективність регулювання сфери бюджетно-фінансових відносин та загалом проведення бюджетної політики в державі безпосередньо пов'язані із порядком вирішення поставлених перед державою завдань і цілей. Реалізація ряду різних заходів, які проводяться на державному рівні та стосуються вдосконалення способів управління державними чи місцевими фінансами, впливають на результативність бюджетних витрат, використання яких повинно надавати досягнення запланованих результатів бюджетної політики.

Але, на жаль, порушення порядку використання коштів з державного чи місцевих бюджетів, порушення цільового характеру розподілу бюджетних коштів негативно впливають на різні процеси, які відбуваються в державі, підривають економічну ситуацію в державі та нівелюють загалом реформи, які проводяться в державі. Забезпечення прозорості бюджетної політики без зловживань і без порушень дає змогу впливати на підвищення якості соціальної сфери життєдіяльності.

Підтверджують актуальність обраної тематики дослідження й статистичні дані щодо результатів діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів. Так, упродовж січня-грудня 2024 року проведено 749 ревізій та 400 перевірок закупівель, під час яких перевірено майже 1,1 тис. підприємств, установ і організацій. Загальна сума виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, становить близько 41,2 млрд грн (майже 211,0 млрд грн за аналогічний період минулого року), з них коштів бюджетів усіх рівнів і бюджетних установ – майже 6,4 млрд грн (приблизно 43,1 млрд грн). На 398 об'єктах контролю виявлено недоотримання фінансових ресурсів на загальну суму приблизно 31,6 млрд грн (майже 134,2 млрд грн), зокрема бюджетами – більше ніж 1,4 млрд грн (понад 36,9 млрд грн). Проведеними заходами державного фінансового контролю на 992 об'єктах встановлено незаконні, нецільові витрати та недостачі ресурсів на загальну суму більше ніж 9,6 млрд грн (понад 76,8 млрд грн), зокрема за операціями з бюджетними коштами – понад 4,9 млрд грн (майже 6,2 млрд грн). Сума виявлених на 983 об'єктах контролю незаконних витрат ресурсів становить майже 8,9 млрд грн (більше ніж 73,1 млрд грн), зокрема за операціями з бюджетними коштами – близько 4,3 млрд грн (понад 5,8 млрд грн). На 88 об'єктах контролю не за цільовим призначенням проведено витрати державних ресурсів на суму приблизно 693,0 млн грн (майже 383,7 млн грн), зокрема більше ніж 378,3 млн грн (майже 200,0 млн грн) – кошти державного бюджету та понад 289,8 млн грн (більше ніж 136,3 млн грн) – місцевих бюджетів. Недостачі ресурсів виявлено на 159 об'єктах контролю на загальну суму 62,5 млн грн (майже 3,3 млрд грн)¹.

Наведені статистичні дані вказують на те, що державний бюджет та місцеві бюджети зосереджують у собі значні фінансові ресурси, які акумулюються для виконання важливих функцій у державі та громадянському суспільстві. Проте

¹ Результати діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів за січень-грудень 2024 року. Статистичні звіти / Державна аудиторська служба України : офіційний вебсайт. URL : <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3754>

сильною перешкодою під час ефективного використання бюджетних коштів є насамперед практика їхнього нецільового використання, що негативно впливає на фінансову дисципліну, порушуючи та підриваючи її.

Крім того, порушення бюджетного законодавства, яке зумовлює застосування норм кримінальної відповідальності, підриває основи ефективного функціонування органів державної влади й органів місцевого самоврядування, оскільки перешкоджає досягненню тих цілей, які стоять перед державою.

Правопорушення, які вчиняються в бюджетній сфері, свідчать про потребу в швидкому реагуванні на такі протиправні дії та дослідженні криміналізації нецільового витрачання бюджетних коштів з метою ефективності застосування кримінального покарання за досліджувані суспільно небезпечні діяння та застосування ефективних і сучасних заходів їхнього запобігання.

Проблеми щодо дослідження кримінально-правових та кримінологічних ознак злочинності в бюджетній сфері досліджувалися в працях: П. П. Андрушка, О. М. Бандурки, А. М. Бойка, В. В. Голіни, Н. О. Гуторової, Г. В. Дідківської, О. О. Дудорова, В. М. Киричка, О. О. Константинова, Т. В. Корнякової, Ю. О. Левченка, В. А. Мисливого, Ю. С. Назар, В. А. Нечитайла, Ю. В. Нікітіна, О. І. Перепилиці, А. М. Ришелюка, В. М. Руфанової, І. А. Сікорської, О. С. Семенових, Р. Л. Степанюка, Р. М. Соскова, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, О. В. Тихонової, Д. М. Тичини, В. В. Топчія, М. І. Хавронюка Н. Я. Якимчук та інших.

Водночас потрібно відмітити, що в сучасній юридичній науці також захищено кандидатські та докторські дисертації, присвячені окремим питанням злочинності в бюджетній сфері. Так, до таких можна віднести дисертації: Р. А. Волинця («Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства України (ст. 210 КК України)», м. Київ, 2011 р.); В. М. Руфанової («Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів», м. Дніпро, 2011 р.); В. А. Нечитайла («Розслідування нецільового використання бюджетних коштів», м. Київ, 2014 р.); Р. М. Соскова («Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів», м. Дніпро, 2019 р.); О. О. Константинова («Кримінальна відповідальність за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону», м. Київ, 2021 р.), О. С. Семенових («Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, видатки бюджету чи надання позик з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням», м. Харків, 2024 р.) тощо.

Проте, проаналізувавши дослідження вказаних науковців, варто зазначити, що загалом вони спрямовані на характеристики відповідальності за порушення вимог і норм бюджетного законодавства. Саме тому, враховуючи потребу в дослідженні особливостей кримінально-правової характеристики, динаміки та детермінантів злочинності в бюджетній сфері, напрямах її запобігання обрана тема дослідження є актуальною та важливою як з погляду теорії, так і практики її застосування.

Вищевикладене обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, свідчить про потребу в поглибленому вивченні проблем кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинності в бюджетній сфері, підкреслює його значущість для законодавчої та правозастосовної діяльності, а також теорії й практики запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021; Порядку здійснення оцінки ефективності бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 19.05.2020 № 223; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021; Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права від 17 листопада 2015 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в дослідженні кримінально-правових та кримінологічних особливостей злочинності в бюджетній сфері, аналізі теоретичних, законодавчих і правозастосовних проблем кримінальної відповідальності за його вчинення, у розробці пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, пов'язаної із запобіганням злочинності в бюджетній сфері.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких *завдань*:

- охарактеризувати об'єктивні й суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 210 КК України;
- проаналізувати кримінально-правову характеристику видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону;
- розкрити особливості застосування норм кримінальної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері та напрями його вдосконалення;
- навести особливості кримінологічної характеристики злочинності в бюджетній сфері та осіб, які вчиняють бюджетні кримінальні правопорушення;
- провести аналіз сучасного стану та рівня злочинності в бюджетній сфері;
- дослідити особливості детермінації кримінальних правопорушень у бюджетній сфері;
- охарактеризувати заходи запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері: вітчизняний та зарубіжний досвід;
- сформулювати конкретні пропозиції щодо особливостей застосування сучасних цифрових технологій у запобіганні злочинності в бюджетній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із застосуванням кримінальної відповідальності та запобігання кримінальним

правопорушенням у бюджетній сфері.

Предметом дослідження є кримінально-правова й кримінологічна характеристики злочинності в бюджетній сфері та заходи її запобігання.

Методи дослідження обрано з огляду на поставлені в дисертації мету й завдання з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. *Діалектичний метод* забезпечив комплексне дослідження правового регулювання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення в бюджетній сфері та напрямів його запобігання. Також надав змогу динамічно розглянути кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210 та 211 КК України, й питання кримінальної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері, а також встановити їхній взаємний зв'язок і обумовленість під час здійснення заходів запобігання (розділи 1, 2, 3); *методи системного аналізу та системно-структурний* використовувалися під час аналізу нормативно-правового регулювання здійснення бюджетного процесу та системи законодавчих і підзаконних актів, а також у процесі аналізу елементів кримінально-правової характеристики статей 210 та 211 КК України та їхньої кримінологічної характеристики (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *формально-логічний метод* сприяв дослідженню особливостей кримінологічних і кримінально-правових ознак складів кримінальних правопорушень щодо порушень у бюджетній сфері (розділи 1, 2, 3); *порівняльно-правовий метод* дав змогу виявити властиві нормам вітчизняного законодавства недоліки щодо виявлення та притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення в бюджетній сфері в Україні, порівняно з відповідними нормами в законодавстві окремих зарубіжних країн; *статистичний метод* сприяв опрацюванню емпіричної бази як джерела надходження відомостей про предмет дослідження; *соціологічний метод* застосовувався під час вивчення узагальнених даних з опрацьованих кримінальних проваджень щодо застосування на практиці кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства в бюджетній сфері, а також у процесі дослідження вироків судів за аналізовані кримінальні правопорушення (розділи 1, 2, 3); *формально-юридичний метод* дав змогу розкрити питання особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 210 та 211 КК України, та розмежувати їх від інших суміжних складів кримінальних правопорушень, обґрунтувати висновки й пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо запобігання порушенням законодавчих та інших нормативно-правових актів у бюджетній сфері (розділи 1, 2, 3).

Нормативну основу дослідження становили: Конституція України, закони й підзаконні нормативно-правові акти України, Кримінальний кодекс України, Бюджетний кодекс України, рішення Ради Національної безпеки і оборони України, міжнародні нормативно-правові акти та міжнародні договори, стороною яких є держава Україна, та інші нормативно-правові документи, що стосуються бюджетної сфери та видатків з державного й місцевих бюджетів.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені дані вивчення й аналізу вироків судів першої інстанції, ухвал апеляційної та касаційної інстанції з кримінальних проваджень щодо нецільового використання бюджетних коштів,

здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їхнім перевищенням і видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону; статистичні дані судової практики Верховного Суду, що стосуються предмета дослідження, статистичні дані Офісу Генерального прокурора України за період з 2017 до 2025 рр., статистичні дані Державної судової адміністрації України за період з 2017 до 2025 рр., узагальнені інформаційні дані Рахункової палати України за період з 2017 до 2025 рр. та аналітика Бюро економічної безпеки України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, яке поєднує кримінально-правову та кримінологічну характеристики злочинності в бюджетній сфері, на підставі якого сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції, зокрема:

найважливішими результатами проведеного наукового дослідження, що зумовлюють його новизну й визначають особистий внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки й пропозиції:

вперше:

- запропоновано внести зміни до КК України за допомогою доповнення його статтею 210-1 «Нецільове використання коштів державних позабюджетних фондів» та наведена запропонована редакція статті;

- подано обґрунтування доповнення КК України окремою статтею 191-1 «Привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем» та наведена запропонована редакція статті;

- запропоновано внести зміни до чч. 2 і 3 примітки статті 210 КК України через зміни розміру великого й особливо великого розміру бюджетних коштів і наведена запропонована редакція примітки до статті;

- запропоновано внести зміни до санкції статті 210 КК України та передбачити додатковий вид покарання за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їхнім перевищенням, крім позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, ще й конфіскацію майна у разі вчинення в особливо великих розмірах;

- наведено доцільність змінити розмір нецільового використання бюджетних коштів через зміни порогу криміналізації, тобто зменшення мінімальної суми для визнання діяння кримінальним правопорушенням з 1 000 н.м.д.г. до 500 н.м.д.г.;

- обґрунтовано потребу у встановленні мінімального розміру шкоди, з якого настає кримінальна відповідальність за статтею 211 КК України, та доцільність ввести поняття суттєвості шкоди й потребу у внесенні змін до ч. 1 ст. 211 КК України щодо закріплення саме «видання службовою особою нормативно-правового акта», а не нормативно-правових актів, як закріплює чинна редакція нині;

- сформульовано авторське визначення «правопорушення в бюджетній сфері», під якими розглядається сукупність суспільно небезпечних діянь, що посягають на належне здійснення фінансової діяльності держави та встановлений

порядок формування, розподілу й використання бюджетних коштів, призначених для реалізації соціально-економічних, управлінських та інших функцій, що забезпечують життєдіяльність держави, органів місцевого самоврядування й громадянського суспільства;

– обґрунтовано доцільність розроблення єдиної Комплексної програми запобігання правопорушенням у бюджетній сфері та ризикам вчинення таких правопорушень;

удосконалено:

– наукове обґрунтування щодо потреби в розширенні переліку кваліфікуючих ознак, додавши настання тяжких наслідків через нецільове використання бюджетних коштів, під яким потрібно визнавати погіршення матеріального становища громадян, шкоду їхньому здоров'ю, підлив нормальній діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування чи установ, техногенні чи екологічні аварії, які настали внаслідок нецільового використання коштів тощо;

– пропозиції щодо потреби в уточненні диспозиції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 211 КК України, а саме пропозиція чітко визначити види актів, видання яких може спричинити кримінальну відповідальність і потребу в уточненні поширення кримінальної відповідальності й на колегіальні органи, які беруть участь у бюджетному процесі;

– доцільність уточнення й визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 211 КК України, та вдосконалення чіткого формулювання форми вини за допомогою встановлення можливості притягнення до кримінальної відповідальності за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону, а також і з необережною формою вини, якщо шкода значна й була об'єктивно передбачуваною;

– розширення диспозиції статті 210 КК України щодо визначення форм і способів вчинення нецільового використання бюджетних коштів як окремих кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак;

– пропозиції щодо обов'язкового фінансового моніторингу операцій із бюджетними коштами, проведення перевірки державних аудитів у кримінальних провадженнях за статтею 210 КК України та запровадження цифрового контролю за бюджетними витратами;

– характеристику структури злочинності в бюджетній сфері, визначення найбільш поширених кримінальних правопорушень у цій сфері та методи проведення фінансово-правового контролю як виду спеціально кримінологічного запобігання злочинності в бюджетній сфері;

– впровадження електронних систем контролю за бюджетними видатками, цифровізація процесів контролю за ефективним і цільовим призначенням видатків державного й місцевих бюджетів, посилення фінансового контролю та проведення ефективного аудиту державних установ і підприємств, моніторингу ризиків фінансових правопорушень і використання аналітичних інструментів для виявлення підозрілих операцій;

дістали подальшого розвитку:

- визначення й класифікація причин і умов злочинності в бюджетній сфері та чітка детермінація кримінальних бюджетних правопорушень, яка потребує швидкого впливу й реагування з метою мінімізації ризиків вчинення порушень у бюджетній сфері;

- пропозиції щодо напрямів реформування фінансової та економічної систем, основною метою яких є підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів і зниження рівня та кількості бюджетних правопорушень, які негативно впливають на наповнення бюджету й загалом на економічну безпеку України;

- дослідження щодо потреби в проведенні такого методу здійснення фінансово-правового контролю, як проведення антикорупційного контролю, та заходів внутрішнього контролю, які проводяться фінансовими підрозділами державних установ і підприємств;

- напрями запобігання злочинності в бюджетній сфері та комплекс заходів на рівні державної політики, правоохоронних органів, фінансового контролю й громадського нагляду з метою запобігання злочинності в бюджетній сфері.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в різних сферах діяльності, зокрема в:

- *правозастосовній діяльності* – висновки та пропозиції, які будуть сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані під час удосконалення норм чинного кримінального законодавства України, а саме щодо кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення в бюджетній сфері;

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого поглиблення досліджень проведення розробки проблем запобігання та попередження злочинності в бюджетній сфері;

- *освітньому процесі* – під час викладання курсів «Кримінальне право України (загальна частина)», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне право України (особлива частина)», «Кримінологія», «Злочинність в Україні та теоретичні основи її запобігання» та в процесі підготовки лекцій, підручників, методичних рекомендацій і навчальних посібників з питань попередження та кваліфікації кримінальних правопорушень загалом та в бюджетній сфері зокрема (акт впровадження Державного податкового університету від 8 квітня 2024 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях відділів Науково-дослідного інституту публічного права. Результати дослідження були оприлюднені на трьох міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопад 2021 року), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 8 наукових публікаціях, серед яких чотири статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, одна – в іноземному фаховому виданні, три тези доповідей, опублікованих у збірниках

матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, анотації, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 188 сторінок, з них основний текст – 165 сторінок, список використаних джерел – 19 сторінок (140 найменувань) та 2 додатки на 4 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено ступінь наукової розробки проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну, теоретичну та емпіричну основи, вказано на зв'язок роботи з державними програмами, сформульовано основні теоретичні положення, що характеризують наукову новизну, теоретичне й практичне значення результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації.

Розділ 1. «Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень у бюджетній сфері» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Характеристика об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 210 КК України»* проаналізовані основні ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 210 КК України «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням».

У дисертації наведені статистичні дані щодо правопорушень і зловживань у бюджетній сфері. Відмічено, що в чинному кримінальному законодавстві відсутні спеціальні склади кримінальних правопорушень, які б передбачали кримінальну відповідальність саме за вчинення суспільно небезпечних протиправних діянь у бюджетній сфері. Так само не ведеться й окремий статистичний облік таких правопорушень. У зв'язку з цим виявлені правоохоронними органами кримінальні правопорушення кваліфікуються за різними статтями Кримінального кодексу України, залежно від характеру та ознак правопорушення. Це можуть бути зловживання службовим становищем, шахрайство, нецільове використання бюджетних коштів тощо.

Запропоновано внести зміни, які будуть спрямовані на підвищення ефективності захисту суспільних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання бюджетних фінансових ресурсів, призначених для реалізації державою та органами місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій. Зокрема, це може полягати у впровадженні спеціальних складів кримінальних правопорушень, які передбачають кримінальну відповідальність саме за вчинення суспільно небезпечних діянь у бюджетній сфері, а також у їхній кодифікації та виділенні в окремий розділ кримінального законодавства.

Виокремлено, що проведена кримінально-правова характеристика норм, які встановлюють відповідальність за нецільове використання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, сприятиме підвищенню ефективності правозастосовної практики щодо відповідних складів кримінальних правопорушень,

а також стане певним поштовхом для активізації подальших наукових досліджень у сфері вивчення різновидів таких правопорушень. Проте, щоб кримінально-правовий аналіз нецільового використання бюджетних коштів був повним, доцільно проаналізувати практику його застосування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Проаналізовано обвинувальні вироки з Єдиного державного реєстру судових рішень щодо притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 210 КК України та зроблено висновок, що розміри покарання, які призначені аналізованими вирокami судів, не є співрозмірним розміру нанесеної шкоди бюджету, адже сума збитків значно перевищує розмір покарання, яке призначено винним особам.

Запропоновано внести зміни до чч. 2 і 3 примітки статті 210 КК України за допомогою зміни розміру великого й особливо великого розміру бюджетних коштів.

У підрозділі 1.2 *«Кримінально-правова характеристика видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону»* наведено детальну характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 211 КК України.

Досліджено найбільш поширені порушення в бюджетній сфері. Зауважено, що основою ефективної роботи бюджетної сфери є процеси, пов'язані із затвердженням, опрацюванням, формуванням бюджетів, а також їхнім виконанням та аналізом звітності про виконання відповідальними посадовими особами.

Відмічено, що сам бюджетний процес містить у собі колегіальну роботу багатьох суб'єктів, що на практиці викликає проблематику притягнення до кримінальної відповідальності саме конкретної особи, яка відповідальна за порушення щодо видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Вказане потребує конкретизації осіб, які понесуть відповідальність у разі виявлення порушень.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСР), немає жодного обвинувального вироку за статтею 211 КК України, що свідчить про проблематику її правозастосування й притягнення винних осіб до відповідальності та лише один виправдувальний вирок. У дисертації наведено обґрунтування потреби в удосконаленні статті 211 КК України з огляду на правозастосовну практику, складність доведення умислу та відсутність ефективного притягнення до відповідальності. Враховуючи зазначені вище положення, запропоновано деталізувати склад кримінального правопорушення (суб'єкт, об'єктивна сторона); запровадити критерії суттєвості шкоди; усунути колізії з іншими галузями права, обов'язково з урахуванням реалій правозастосування, та наведені пропозиції щодо ключових напрямів удосконалення диспозиції досліджуваної статті.

У підрозділі 1.3 *«Особливості застосування норм кримінальної відповідальності за правопорушення у бюджетній сфері та напрями його вдосконалення»* досліджено проблематику притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері.

Відмічено, що дослідження проблем нецільового використання бюджетних коштів і притягнення за це до відповідальності має важливе значення, адже

недостатня вивченість зумовлює прогалини в теоретичному й практичному аспектах встановлення кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 210 та 211 КК України, а також є потреба в удосконаленні вітчизняного законодавства щодо регулювання порушень бюджетно-фінансового законодавства й практики його застосування.

Зауважено, що, оскільки стаття 210 КК України є бланкетною та відсилає до норм бюджетного законодавства, що на практиці може викликати окремі суперечності й відмінності в трактуванні способів нецільового використання бюджетних коштів, доцільним запропоновано розширення диспозиції статті щодо визначення форм і способів вчинення нецільового використання бюджетних коштів як окремих кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак для прикладу вчинення дій щодо нецільового використання бюджетних коштів за допомогою спрямування їх на нецільові державні програми чи маніпуляції з бюджетними призначеннями через фіктивні або підставні структури.

Окремо звернено увагу також на кваліфікацію дій щодо нецільового використання коштів державних позабюджетних фондів. Проаналізовано функції та мету призначення покарання за вчинені злочинні діяння в бюджетній сфері і, як результат, відмічено, що санкції, які передбачені в статті 210 КК України, не відображають повною мірою всю тяжкість і протиправність, яку вчиняє службова особа, та те, що реально отримує за такі дії. Тому запропоновано посилити санкції за правопорушення в бюджетній сфері, зокрема і за нецільове використання бюджетних коштів.

Звернено увагу, що норми кримінального законодавства щодо охорони бюджетних коштів від злочинних умисних розкрадань не повною мірою захищені та відображені як самостійний склад кримінального правопорушення. Так, чинний Кримінальний кодекс України не містить окремого складу кримінального правопорушення «привласнення, розтрата бюджетних коштів чи заволодіння ними» і не виокремлює його навіть як кваліфікуючу ознаку із загального складу кримінального правопорушення «привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем».

Враховуючи специфіку предмета злочинного посягання, потребу в посиленні кримінальної відповідальності саме за розтрату чи привласнення бюджетних коштів, особливості кримінальної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері, вважаємо за доцільне виділити як окремий склад кримінального правопорушення «привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем», доповнивши КК України статтею 191-1.

Розділ 2. «Кримінологічна характеристика злочинності у бюджетній сфері» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Особливості кримінологічної характеристики злочинності у бюджетній сфері та осіб, які вчиняють бюджетні кримінальні правопорушення» проаналізовані кримінологічні ознаки злочинності в бюджетній сфері, охоплюючи її структуру, поширеність, латентність та осіб, які вчиняють кримінальні бюджетні правопорушення, а також механізми й способи вчинення правопорушень у бюджетній сфері, зокрема наведені поширені схеми привласнення, розтрат,

нецільового використання чи незаконного розподілу бюджетних коштів.

Досліджено способи незаконного використання бюджетних коштів. Охарактеризовано, що в структурі мотивації переважає особиста вигода: збагачення, збереження службового становища, просування інтересів пов'язаних компаній або наближених осіб. Усе це вказує на високий рівень латентності таких кримінальних правопорушень і вимагає комплексного підходу до їхнього запобігання, що має охоплювати кадрову перевірку, підвищення прозорості процедур, посилення контролю та відповідальності на всіх етапах бюджетного процесу.

Відмічено, що кримінальні правопорушення у сфері бюджетних відносин можуть вчинятися: особами, які мають право підпису на фінансових документах і, як наслідок, є матеріально відповідальними; представниками влади; особами, які безпосередньо здійснюють розподіл бюджетних коштів; посадовими особами, які виконують управлінські функції; посадовими особами, наділеними повноваженнями організаційно-розпорядчого характеру. Зазвичай кримінальні правопорушення в бюджетній сфері відрізняються від інших тим, що вчиняються в межах реалізації окремих стадій бюджетного процесу, та в переважній більшості характеризуються корисливим мотивом, оскільки пов'язані з отриманням матеріальної вигоди або домінуванням власних інтересів над державними.

У підрозділі 2.2 «Сучасний стан та рівень злочинності у бюджетній сфері» досліджено аналіз поточного стану злочинності в бюджетній сфері України з урахуванням статистичних показників за останні роки, охоплюючи кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, динаміку змін і рівень латентності й оцінювання тенденцій розвитку бюджетної злочинності, як-от збільшення або зменшення кількості кримінальних правопорушень, зміни їхньої структури, способів вчинення та залучення нових суб'єктів.

Наведено дані звітів Рахункової палати щодо структури порушень бюджетного й іншого законодавства за видами порушень та інформацію Держфінмоніторингу щодо направлення до правоохоронних органів матеріалів про факти зловживань з бюджетними активами. У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів та з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить майже 2 млрд гривень. Сума залучених державних коштів становила 5,4 млрд гривень. Передані матеріали пов'язані із розкраданням бюджетних коштів через: використання компаній-нерезидентів, зокрема з ознаками фіктивності; розпорошування коштів між пов'язаними суб'єктами господарювання; перерахування на поповнення депозиту; незаконне привласнення негрошових державних активів; завищення цін під час процедур закупівель.

Упродовж 2021 року тривала активна робота щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з привласненням, розтратою або заволодінням бюджетними коштами через зловживання службовим становищем. Завдяки цим зусиллям встановлено збитків у направлених до суду кримінальних провадженнях щодо порушень у бюджетній сфері на суму понад 233 млн грн. Найбільші збитки зафіксовано в Харківській області – 50 млн грн, Запорізькій області – 47 млн грн, м. Київ – 31 млн грн. До суду

направлено 42 обвинувальні акти щодо 78 осіб (проти 36 обвинувальних актів стосовно 56 осіб 2020 року).

Відмічено, що сучасний стан злочинності в бюджетній сфері України характеризується значною кількістю правопорушень, пов'язаних із розкраданням і нецільовим використанням державних коштів та коштів місцевих бюджетів. Найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями в цій сфері є зловживання службовим становищем, привласнення й розтрата майна, а також нецільове використання бюджетних коштів. Значна частина цих правопорушень пов'язана з державними закупівлями, де часто фіксуються завищення вартості товарів та послуг, а також укладання фіктивних договорів. Для ефективної протидії таким правопорушенням потрібно посилити контроль за використанням бюджетних коштів, забезпечити прозорість державних закупівель і підвищити відповідальність посадових осіб за фінансові зловживання.

У підрозділі 2.3 *«Особливості детермінації кримінальних правопорушень у бюджетній сфері»* проаналізовано причини й умови, що зумовлюють вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із розподілом, використанням або розкраданням бюджетних коштів.

Аргументовано, що результативність запобігання правопорушенням у бюджетній сфері загалом залежить від якісного розв'язання проблем, що виникають під час визначення криміногенних чинників, які детермінують ці правопорушення.

Визначено, що детермінація нецільового витрачання бюджетних коштів містить у собі: по-перше, причини, які формують криміногенні потреби, інтереси й ціннісні орієнтації конкретної особи, що слугують базою для виникнення криміногенної мотивації; по-друге, умови, які сприяють безпосередньому вчиненню кримінального правопорушення; по-третє, саму криміногенну мотивацію та ситуацію вчиненого правопорушення. Переважна більшість кримінальних правопорушень у бюджетній сфері вчиняється саме з корисливих мотивів, і нецільове використання бюджетних коштів не є винятком. Тобто в основі таких кримінальних правопорушень у бюджетній сфері лежить або корислива мотивація, або мотиви особистої зацікавленості, або ж хибне тлумачення інтересів службової діяльності, оскільки фактичним об'єктом посягання є бюджетні фінанси.

Охарактеризовано, що динаміка вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 210 та 211 КК України, особливо із урахуванням латентності цього виду кримінальних правопорушень, потребує вчасного виявлення та реагування на прояви зловживань у бюджетній сфері, і, відповідно, держава має застосовувати більш активні форми впливу, причому як кримінально-правового характеру, так і соціально-економічного. Адже проблема недосконалого правового регулювання бюджетних правовідносин справді є одним із ключових чинників, які сприяють виникненню та поширенню кримінальних правопорушень у сфері бюджетного процесу. Основні аспекти цього питання охоплюють недоліки в законодавстві, неефективність механізмів контролю й потребу в удосконаленні діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та вчасного реагування на вчинення бюджетних кримінальних правопорушень.

Відмічено, що бюджетні кримінальні правопорушення є найбільш складними

для виявлення й ефективного розслідування, насамперед це обумовлено такими ознаками, як: злочинність у цій сфері має організований характер, що, як наслідок, зумовлює високий рівень латентності даних протиправних діянь; корупційність відносин, що виникають у процесі формування та використання бюджетних коштів. Маскування злочинних схем у сфері бюджетних відносин створює труднощі під час здійснення правильної кваліфікації цих злочинних діянь.

Визначено, що детермінація злочинності передбачає сукупність чинників, які зумовлюють злочинну поведінку в певній сфері діяльності. У контексті бюджетної сфери це можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники. Тобто причинний комплекс детермінації нецільового використання бюджетних коштів можна уявити так: умови, що формують криміногенні потреби, інтереси, ціннісні орієнтації конкретної особи, які стають основою криміногенної мотивації; умови, що сприяють процесу вчинення кримінального правопорушення, та загалом криміногенна мотивація.

Розділ 3. «Зарубіжний досвід та заходи запобігання злочинності у бюджетній сфері» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері: вітчизняний та зарубіжний досвід»* досліджено стан та ефективність системи запобігання бюджетним правопорушенням в Україні, охоплюючи діяльність органів державного фінансового контролю, правоохоронних структур, антикорупційних інституцій; наявні профілактичні механізми, зокрема превентивні перевірки, аудит, електронне урядування, відкритість бюджетної інформації, а також позитивний зарубіжний досвід.

У цьому контексті очевидно є потреба в розробці та поетапній реалізації комплексних заходів соціального, економічного, бюджетного, правового та іншого характеру, спрямованих на посилення фінансової дисципліни й запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів. З огляду на це важливим аспектом забезпечення ефективного та цільового використання бюджетних коштів є розробка нових і вдосконалення існуючих кримінально-правових механізмів протидії таким правопорушенням.

Запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів має здійснюватися як кримінальними, так і адміністративними заходами правового впливу. Виняткове використання заходів відповідальності, передбачених адміністративним і бюджетним законодавством, є не досить ефективним через невисокий рівень попереджувальної діяльності та явну невідповідність суспільної небезпеки вчиненого діяння, тому важливим важелем впливу на такі злочинні діяння виступають саме заходи кримінальної відповідальності.

Насамперед відмічено потребу в підвищенні ефективності діяльності органів, до повноважень яких належить здійснення заходів запобігання правопорушенням щодо нецільового використання бюджетних коштів, як-от органи, на яких покладається фінансовий і бюджетний контроль, правоохоронні органи, адже саме вони виступають регуляторами попередження нецільового використання бюджетних коштів.

Одним із ключових механізмів спеціально-кримінологічного запобігання

злочинності в бюджетній сфері охарактеризовано здійснення фінансово-правового контролю. Він передбачає систему правових, структурованих, організаційних та економічних заходів, спрямованих на виявлення, попередження й усунення фінансових правопорушень, пов'язаних із нецільовим використанням, привласненням або розтратою бюджетних коштів. Щодо зарубіжного досвіду, то в дисертації звернено увагу на досвід Німеччини та притягнення до відповідальності в разі бюджетних правопорушень і досвід Фінляндії за бухгалтерські правопорушення в бюджетній сфері.

У підрозділі 3.2 *«Особливості застосування сучасних цифрових технологій у запобіганні злочинності у бюджетній сфері»* досліджено роль цифрових технологій у виявленні та запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням бюджетних коштів, системи електронного контролю й аудиту, які забезпечують прозорість руху бюджетних коштів і мінімізують зловживання, а також можливості автоматизованих інструментів для моніторингу порушень у бюджетній сфері.

Відмічено, що кримінальні правопорушення в бюджетній сфері містять широкий спектр незаконних дій, спрямованих на розкрадання або неефективне використання бюджетних коштів як державного, так і місцевих бюджетів. Основними проблемами є: відсутність прозорості та відкритості бюджетних операцій; високий рівень корупції у сфері державних закупівель; недостатня ефективність традиційних механізмів фінансового контролю; складність виявлення схем фінансового шахрайства та фальсифікацій.

Досліджені окремі сучасні цифрові технології, які можуть суттєво вплинути на запобігання злочинності в бюджетній сфері зокрема та запобігання злочинності загалом. Зауважено, що, на жаль, сучасні цифрові технології застосовуються також і злочинцями так само швидко, а іноді навіть швидше, ніж їх застосовують державні установи, тому новітні технології потрібно використовувати для боротьби з викликами, які створюють злочинці. Одним із способів цього можна досягти, забезпечивши використання штучного інтелекту для вирішення проблем криміногенного характеру.

Проаналізувавши способи застосування штучного інтелекту під час запобігання кримінальним правопорушенням, досліджено напрями його використання в бюджетній сфері. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що цифрові технології відіграють ключову роль у запобіганні бюджетним правопорушенням, забезпечуючи прозорість, контроль і автоматизацію процесів. До основних аспектів їхнього впливу віднесено: прозорість і відкритість даних; використання відкритих бюджетів та онлайн-платформ для відстеження державних витрат; публічний контроль завдяки електронним реєстрам транзакцій; автоматизація та моніторинг.

ВИСНОВКИ

У **висновках** сформульовано найбільш суттєві положення, отримані в результаті дисертаційного дослідження, наведено нове вирішення наукового

завдання щодо запобігання кримінальним порушенням у бюджетній сфері, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення кримінальної відповідальності й практики запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим статтями 210 та 211 КК України:

1. Обґрунтовано доцільність змінити розмір нецільового використання бюджетних коштів за допомогою зміни порогу криміналізації (тобто зменшення мінімальної суми для визнання діяння кримінальним правопорушенням з 1 000 н.м.д.г. до 500 н.м.д.г., це дасть змогу притягнення особи саме до кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів і матиме результативність та зменшить кількість зловживань у цій сфері.

2. Запропоновано розширити перелік кваліфікуючих ознак, додавши настання тяжких наслідків через нецільове використання бюджетних коштів, під яким потрібно визнавати погіршення матеріального становища громадян, шкоду їхньому здоров'ю, підлив нормальної діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування чи установ, техногенні чи екологічні аварії, які настали внаслідок нецільового використання коштів тощо. На основі цього запропоновано внести зміни до чч. 2 і 3 примітки статті 210 КК України за допомогою зміни розміру великого й особливо великого розміру бюджетних коштів та викласти примітку статті в такій редакції:

«2. Великим розміром бюджетних коштів, відповідно до статей 210, 211 цього Кодексу, вважається сума, що в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Особливо великим розміром бюджетних коштів, відповідно до статей 210, 211 цього Кодексу, вважається сума, що в дві тисячі й більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

3. Сформульовано пропозиції вдосконалити диспозицію статті 211 КК України саме з огляду на правозастосовну практику, складність доведення умислу та відсутність ефективного притягнення до відповідальності, а саме наведено обґрунтування щодо: деталізації складу кримінального правопорушення (суб'єкт, об'єктивна сторона); запровадження критеріїв суттєвості шкоди; усунення колізії з іншими галузями права, обов'язково з урахуванням реалій правозастосування.

4. Визначено потребу у встановленні та передбаченні чітких меж, які стосуються зменшення надходжень або збільшення витрат, оскільки в чинній редакції статті відсутні чіткі кількісні або якісні критерії, що вважається таким зменшенням / збільшенням. Тому доцільно встановити мінімальний розмір шкоди, з якого настає кримінальна відповідальність за статтею 211 КК України. Також наведено доцільно ввести поняття суттєвості шкоди, насамперед орієнтуючись на бюджетну класифікацію (державний, місцевий бюджет), потребу у внесенні змін до ч. 1 ст. 211 КК України і передбачити саме «видання службовою особою нормативно-правового акта», а не нормативно-правових актів, як закріплює чинна редакція нині.

5. Запропоновано вдосконалити статтю 210 КК України розширенням диспозиції статті щодо визначення форм і способів вчинення нецільового використання бюджетних коштів як окремих кваліфікуючих чи особливо

кваліфікуючих ознак для прикладу вчинення дій щодо нецільового використання бюджетних коштів за допомогою спрямування їх на нецільові державні програми чи маніпуляції з бюджетними призначеннями через фіктивні або підставні структури.

6. Запропоновано доповнити КК України статтею 210-1 у такій редакції:

Стаття 210-1. Нецільове використання коштів державних позабюджетних фондів.

1. Нецільове використання коштів державних позабюджетних фондів службовою особою, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, –

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі діяння, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

7. Враховуючи специфіку предмета злочинного посягання, потребу в посиленні кримінальної відповідальності саме за розтрату чи привласнення бюджетних коштів, особливості кримінальної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері, запропоновано виділити як окремий склад кримінального правопорушення «привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем», доповнивши КК України статтею 191-1 та викласти її у такій редакції:

Стаття 191-1 Привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем

1. Привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними через зловживання службовим становищем, –

карається штрафом від чотирьох до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до шести років, або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частинами першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від чотирьох до дев'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до чотирьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, –

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до тринадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років та з конфіскацією майна.

Примітки. 1. Великим розміром бюджетних коштів, відповідно до статті, вважається сума, що в 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Особливо великим розміром бюджетних коштів, відповідно до статті, вважається сума, що в дві тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

8. Сформульовано визначення «правопорушення в бюджетній сфері», під якими розглядається сукупність суспільно небезпечних діянь, що посягають на належне здійснення фінансової діяльності держави та встановлений порядок формування, розподілу й використання бюджетних коштів, призначених для реалізації соціально-економічних, управлінських та інших функцій, що забезпечують життєдіяльність держави, органів місцевого самоврядування й громадянського суспільства.

9. Систематизовано та згруповано детермінанти злочинності в бюджетній сфері, зокрема до основних чинників, що впливають на злочинність у бюджетній сфері, потрібно віднести: економічні чинники (дефіцит бюджету, нераціональне розподілення коштів, інфляційні процеси); правові чинники (недосконалість законодавства, слабка відповідальність за порушення, прогалини у фінансовому контролі); організаційні чинники (недостатній рівень контролю за використанням бюджетних коштів, відсутність прозорості у фінансовій звітності); соціально-психологічні чинники (толерантність до корупції, відсутність дієвих механізмів викриття зловживань, низький рівень правової культури).

10. Запропоновано з метою зниження кількості кримінальних бюджетних правопорушень і підвищення довіри до бюджетної системи дієві напрями їхнього попередження: посилити права та обов'язки контролювальних органів, зокрема щодо надання органам фінансового контролю додаткових інструментів для виявлення досліджуваних причин та умов правопорушень; удосконалити законодавчу базу й посилити відповідальність за фінансові правопорушення загалом і бюджетні зокрема; підвищувати прозорість та автоматизацію бюджетного процесу, зокрема із використанням новітніх сучасних цифрових технологій для автоматизації контролю за бюджетним процесом та з метою зниження рівня корупції в цій сфері; підвищити рівень кваліфікації учасників бюджетного процесу та загалом навчання й кваліфікацію службовців, які працюють з бюджетом; створити ефективну систему взаємодії правоохоронних органів та органів фінансового контролю з розширення сфери бюджетного контролю, а також посилити кримінально-правову відповідальність посадових осіб за вчинення бюджетних злочинів; усунути причини та умови, що детермінують вчинення правопорушень у бюджетній сфері; визначити та аналізувати загрози, які максимально можливі щодо межі дефіциту бюджету, внутрішнього та зовнішнього боргу; застосовувати жорсткіші санкції за порушення

бюджетного законодавства та загалом напрямів зміцнення системи відповідальності за порушення в бюджетній сфері; посилити ефективне й постійне впровадження публічного громадського моніторингу та розширити можливості участі громадськості для контролю за використанням бюджетних коштів.

11. Наведена пропозиція розроблення єдиної Комплексної програми запобігання правопорушенням у бюджетній сфері та ризикам вчинення таких правопорушень. Детально проаналізовані методи проведення фінансово-правового контролю як виду спеціально кримінологічного запобігання злочинності в бюджетній сфері. Так, з огляду на дефініцію поняття контролю як способу проведення заходів запобігання до методів та інструментів проведення фінансово-правового контролю можна віднести: фінансовий моніторинг, що містить у собі аналіз операцій з державними коштами для виявлення підозрілих схем; фіскальні перевірки, що полягають у контролі за правильністю сплати податків і зборів; аудит бюджетних витрат, який може проявлятися в перевірках ефективності використання бюджетних коштів і загалом проведення ревізій та інспекцій як видів перевірок, що проводяться органами державної влади на предмет виявлення бюджетних правопорушень.

12. Запропоновано впровадження електронних систем контролю за бюджетними видатками, цифровізація процесів контролю за ефективним і цільовим призначенням видатків державного та місцевих бюджетів, посилення фінансового контролю та проведення ефективного аудиту державних установ і підприємств, моніторингу ризиків фінансових правопорушень і використання аналітичних інструментів для виявлення підозрілих операцій.

13. Обґрунтовано потребу в запровадженні окремих цифрових технологій, які дадуть змогу автоматизувати бюджетний процес для зниження людського чинника, з метою унеможливити корупційну складову під час розподілу коштів як державного бюджету, так і місцевих бюджетів і використання блокчейн-технологій для запобігання фінансовим та бюджетним махінаціям, для прикладу використання штучного інтелекту, для аналізу транзакцій і попередження шахрайства в бюджетній сфері.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рижиков А. І. Детермінація злочинності у бюджетній сфері. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 4 (62). С. 148–152. URL : http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/28.pdf

2. Рижиков А. І. Напрями запобігання злочинності у бюджетній сфері. *Юридична наука*. 2019. № 8, том 2. С. 133–142. URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/33/59>

3. Рижиков А. І. Нецільове використання бюджетних коштів: особливості визначення дефініції та застосування норм кримінальної відповідальності. *Юридична наука*. 2020. № 3, том 2. С. 270–277. URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/752>

4. Рижиков А. І. Роль сучасних цифрових технологій у запобіганні кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 299–303. URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/12809>

5. Рижигов А. І. Загальна характеристика сучасного стану рівня та структури злочинності у бюджетній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 640–643. URL : http://lsej.org.ua/7_2022/156.pdf

6. Рижигов А. І. Особливості вдосконалення норм кримінального законодавства щодо відповідальності за привласнення, розтрату бюджетних коштів чи заволодіння ними. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 237–239.

7. Рижигов А. І. Основні причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 листопад 2021 року. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 134–136.

8. Рижигов А. І. Заходи фінансово-правового контролю як вид спеціально кримінологічного запобігання злочинності у бюджетній сфері. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 80–82.

АНОТАЦІЯ

Рижигов А. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристики злочинності в бюджетній сфері й заходи її запобігання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Державний податковий університет. Ірпінь, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення в бюджетній сфері, а також аналізу організаційних, кримінально-правових і кримінологічних заходів, здатних ефективно запобігати кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, і на основі цього розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері ефективного, раціонального та справедливого використання бюджетних коштів.

У роботі охарактеризовано об'єктивні й суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 210 КК України; проаналізовано кримінально-правову характеристику видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.

Дисертантом розкрито особливості застосування норм кримінальної відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері та напрями його вдосконалення й наведено ознаки кримінологічної характеристики злочинності в бюджетній сфері та осіб, які вчиняють бюджетні кримінальні правопорушення. Комплексно проведено аналіз сучасного стану й рівня злочинності в бюджетній сфері, досліджено особливості детермінації кримінальних правопорушень у бюджетній сфері й охарактеризовано заходи запобігання кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері з урахуванням зарубіжного досвіду.

У роботі сформульовано конкретні пропозиції щодо особливостей застосування сучасних цифрових технологій у запобіганні злочинності в бюджетній сфері, а також запропоновано значну кількість внесення змін і доповнень до статей 210 і 211 КК України зокрема і до кримінального законодавства загалом, а також наведено пропозиції щодо вдосконалення заходів і напрямів запобігання злочинності в бюджетній сфері.

Ключові слова: правопорушення в бюджетній сфері, склад кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність, запобігання кримінальним правопорушенням, державний бюджет, використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету, надходження бюджету.

SUMMARY

Ryzhykov A. I. Criminal law and criminological characteristics of crime in the budgetary sphere and measures for its prevention – *The manuscript.*

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences, Specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. State Tax University. Irpin, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of criminal liability for criminal offenses in the budgetary sphere, as well as an analysis of organizational, criminal law, and criminological measures capable of effectively preventing criminal offenses in the budgetary sphere, and, on this basis, the development of proposals for improving legislation in the sphere of effective, rational, and fair use of budgetary funds.

The work characterizes the objective and subjective signs of a criminal offense under Article 210 of the Criminal Code of Ukraine; analyzes the criminal law characteristics of the issuance of regulatory legal acts that reduce budget revenues or increase budget expenditures contrary to the law.

The author reveals the peculiarities of the application of criminal liability for offenses in the budgetary sphere and directions for its improvement, and provides the peculiarities of the criminological characteristics of crime in the budgetary sphere and persons who commit budgetary criminal offenses. A comprehensive analysis of the current state and level of crime in the budgetary sphere is conducted, the peculiarities of determining criminal offenses in the budgetary sphere are investigated, and measures to prevent criminal offenses in the budgetary sphere are characterized, taking into account foreign experience.

The work formulates specific proposals regarding the peculiarities of applying modern digital technologies in preventing crime in the budgetary sphere, and also proposes a significant number of amendments and additions to Articles 210 and 211 of the Criminal Code of Ukraine in particular and to criminal legislation in general, as well as proposals for improving measures and directions for preventing crime in the budgetary sphere.

Keywords: offences in the budgetary sphere, elements of a criminal offence, criminal liability, prevention of criminal offences, state budget, use of budget funds, budget expenditure, budget revenue.

Підписано до друку 23.07.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. арк. 0,8. Тираж 100 прим.
Замов. № ____.

Видруковано в Державному податковому університеті.
08205, Київської обл., Бучанський р-н, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31